

In de greep van goud: een mondiale worsteling

Bram Ebus

De mijnbouwsector is een van de meest destructieve sectoren ter wereld. Goudmijnbouw kan als de meest impactvolle variant gezien worden. Onder meer de lokale gemeenschap en aanwezige ecosystemen ondergaan de invloed van de ernstige problematiek van goudontginning. Goud is een edelmetaal, voornamelijk voor luxeproducten gebruikt. Als consument in het globale Noorden reikt onze verantwoordelijkheid verder dan het slinken van schaarse goudvoorraden. Wie heeft welke rol binnen de context van goud?

Dit artikel bespreekt de meest in het oog springende negatieve effecten van goudmijnbouw, de verantwoordelijkheid van verschillende stakeholders en enkele alternatieven voor het huidige geconsumeerde goud.

Goud is door haar schaarste, glans en stevigheid altijd een symbool van weelde en status geweest. Geen enkel metaal spreekt zo tot de verbeelding als goud. Men spreekt over innovaties die een financiële 'goudmijn' zijn, of iemand met een 'hart van goud' en het nemen van een 'gouden' kans.

Is het wel terecht dat wij zo positief over goud spreken? Wat weten wij nu eigenlijk over de achtergrond van dit edelmetaal? Enquêtes wezen uit dat de afkomst van een gouden juweel voor velen nagenoeg onbekend is. Eigenlijk logisch, aangezien het goud in een juweel hoogstwaarschijnlijk een mix is van gevarieerde oorsprong. Ook een juwelier kan daardoor niet meer achterhalen via welke omwegen het product tot stand is gekomen.

Goud is een edelmetaal dat als een bloedrode draad door de geschiedenis van de mensheid loopt. Toen de Spanjaarden in de zestiende eeuw hun schepen richting Nieuwe Wereld stuurden, waren hun voornaamste doelstellingen de verspreiding van het katholieke geloof en een verrijking via wereldhandel. Velen in deze groep avonturiers behoorden tot de armere adel. Toen koning Ferdinand van Spanje in 1511 de economische waarde van goud al inzag, zei hij simpelweg: 'Haal goud, humaner als het kan, maar met alle gevaren van dien; haal goud'. Nadien zetten schepen massaal koers richting Latijns-Amerika.

Francisco Pizarro meerde in 1531 met minder dan 200 Spanjaarden aan op de Pacifische kust van Peru. Hij slaagde erin om, mede dankzij een broedertwist tussen de Incakeizers Atahualpa en Huáscar, diep in de Andes door te dringen. De Inca's smeedden goud om tot artefacten die voor ceremoniële doeleinden werden gebruikt. Goud was het heilige mannelijke symbool voor de zon. Voor de Inca's had goud louter culturele en geen economische handelswaarde. Hierdoor was het niet de economie maar de cultureel-religieuze identiteit die een grote deuk opliep toen de Spanjaarden tijdens de conquista beslisten om Incatempels vol gouden artefacten leeg te roven. Binnen het katholicisme van de Spaanse overheerser, moesten Peruanen vervolgens door middel van mita (dienstverlening) hun eigen ziel redden. De meest gevreesde vorm hiervan was de dwangarbeid in de vele mijnen. De in 1545 ontdekte zilverberg

Potosí (in het huidige Bolivia) en kwikvoorraden bij Huancavelica zorgden voor een gedwongen arbeid van ongeveer drie miljoen indianen. Sommigen moesten meer dan 1000 kilometer te voet afleggen, voordat ze zich de dood in konden werken bij de giftige kwikmijnen. Anderen werden tewerkgesteld in de zilvermijnen, waar ze met kettingen aan elkaar bevestigd waren om ontsnapping te voorkomen.

We maken even een grote sprong van enkele eeuwen en belanden in het Latijns-Amerika van de twintigste eeuw waar goud niet meer louter handmatig uit gruis wordt gezeefd, maar waar grootschalige dagmijnbouw haar intrede heeft gedaan in kwetsbare ecosystemen zoals het tropische regenwoud van de Amazone. De werkwijze van mijnbouwmultinationals staat recht tegenover de visie van oorspronkelijke bevolkingsgroepen rondom omgang met natuur.

De intrede van mijnbouwmultinationals kadert binnen het neoliberale extractivisme van de jaren 90, doelend op het bouwen van een economie rondom de export van primaire grondstoffen. Open markten en versoepeling van regels zorgden ervoor dat steeds meer Westerse mijnbouwexploitaties hun ingang vonden in Latijns-Amerika.

Als we kijken naar de lokale effecten van de massale mijnbouwprojecten en berekenen wie de opbrengsten ontvangt, blijkt de veelgehoorde term *second colonization* helemaal niet onterecht te zijn. Zij het dat nu niet de geopolitieke grootmachten zelf verantwoordelijk zijn, maar commerciële ondernemingen deze rol op zich nemen.

In het kader van het progresismo geven socialistische regimes in Latijns-Amerika vandaag hoop aan de onderdrukte bevolkingsgroepen, met een strategie waarin endogene economische groei centraal zou staan. Hier wordt een illusie opgeworpen. In tegenstelling tot post-extractivisme wordt er nu meer gesproken over neo-extractivisme. In de meest progressieve landen van Latijns-Amerika worden ruwe grondstoffen niet meer onder het mom van neoliberalisme geëxporteerd, maar de logica blijft dezelfde. De overheden hebben schijnbaar meer invloed op de multinationals en weten misschien meer inkomsten dan voorheen in de vorm van belasting en royalties te vergaren, maar deze inkomsten voor de staat zijn vaak miniem in vergelijking met belastingen die andere sectoren moeten afdragen. De opbrengsten staan in schril contrast tot berekeningen over de ecologische kosten, laat staan hoe de onherstelbare sociale schade die de extractieve industrieën achterlaten, hersteld kan worden.

Als we kijken naar de lokale effecten van de massale mijnbouwprojecten en berekenen wie de opbrengsten ontvangt, blijkt de veelgehoorde term *second colonization* helemaal niet onterecht te zijn. Zij het dat nu niet de geopolitieke grootmachten zelf verantwoordelijk zijn, maar commerciële ondernemingen.

Het tegenovergestelde van ontwikkeling

Latijns-Amerika beschikt over een biodiversiteit die in Europa en Noord-Amerika niet terug te vinden is en kent bovenal een enorme rijkdom aan mineralen en ertsen. Deze voorraden zorgen samen met goedkope arbeid, soepele regulering en handelsovereenkomsten voor een magneeteffect op multinationals die er hun exploitaties willen starten. De gedachtegang van veel landen was dat buitenlandse projecten en investeerders hun nationale economieën konden (her)opbouwen, maar dit bleek erg naïef.

Goudmijnbouw is vaak terug te vinden in regio's waar inheemse bevolkingsgroepen wonen. Ongeveer de helft van het goud dat tussen 1995 en 2015 ontgonnen wordt, zal afkomstig zijn uit gebieden waar inheemse bevolkingsgroepen wonen. Waar mijnbouwbedrijven beweren ontwikkeling te brengen binnen het discours van armoedebestrijding en economische groei, zien we juist de afhankelijkheidspositie groeien, nu traditionele systemen van zelfvoorziening omver worden geworpen. Bijvoorbeeld in Peru is er slechts voor 2,6 procent van de lokale bevolking arbeidsruimte bij groot-schalige mijnbouwprojecten.

Wetenschappelijk is het haast een aanname dat afhankelijkheid van mijnbouwexport op de lange termijn een uitermate slechte beleidsstrategie is. Landen die afhankelijk zijn van voornamelijk niet-hernieuwbare grondstoffen zullen qua economische ontwikkeling achterblijven op landen die minder afhankelijk zijn van ruwe grondstoffen. Ontwikkelingslanden die terugvallen op hun natuurlijke rijkdommen – zoals ertsen en mineralen – kampen met de traagste economische groeipatronen ter wereld. De afhankelijkheid van deze vorm van export zorgt voor weinig economische groei en is slechts voor een aantal binnenlandse sectoren aantrekkelijk.

Het zijn de verwerkende landen en de landen die eindproducten fabriceren, die daadwerkelijk de economische waarde toevoegen aan een ruwe grondstof. Van de marktwaarde van een grondstof ziet het land waar primaire grondstoffen ontgonnen worden zelf weinig terug. Vanwege de problematiek waar zij wel mee achter blijven, wordt hier over een grondstoffenvloek gesproken.

Mijnbouwbedrijven, gesponsorde NGO's, PR-firma's en internationale instituten zoals de Wereldbank blijven het katalyserende ontwikkelingskarakter van de mijnbouwsector ondersteunen, terwijl in realiteit enkele van de momenteel armste regio's in Latijns-Amerika deze 'ontwikkeling' door mijnbouw ondergaan hebben. Toch is hun situatie allerminst verbeterd.

Neem bijvoorbeeld Bolivia, dat na 500 jaar mijnbouw, op Haïti na, het armste land van Latijns-Amerika is. Alle investeringen richting mijnbouwregio's verbeteren de levensomstandigheden van de lokale bevolking niet. Integendeel. Ze resulteren in onteigening, het uiteenvallen van traditionele economieën en de verwoesting van lokale ecosystemen. Het is bijzonder misplaatst om in deze context over ontwikkeling te spreken.

We spreken hier dus over de zogenoemde grondstoffenvloek die naast rijkdom voor enkelen, voor onteigening, vergiftiging, onderdrukking en armoede voor velen zorgt. Bijkomend is het zogenaamde *Dutch disease* effect. Dit treedt op wanneer een land veel buitenlandse deviezen krijgt, waardoor de lokale munt in waarde stijgt. De overgewaardeerde munt zorgt hierbij voor een verslechterde internationale concurrentiepositie. Buiten de mijnbouwproductie zal export afnemen vanwege de dure nationale munt. Daar een mijnbouwproject tijdelijk is en het de economie van een land niet structureel kan opbouwen, zal een uitgeputte mijnbouwexploitatie ervoor zorgen dat wanneer een land haar grondstoffenexport verliest, het met een overgewaardeerde munt blijft zitten.

Kortom, afgaand op de algemene omgang met mijnbouw in Latijns-Amerika, kan er gesteld worden dat deze geen stabiele economie kan opbouwen, noch aanzienlijk aan 'ontwikkeling' zal bijdragen. Integendeel, landen die hun economie grotendeels op mijnbouw baseren, creëren door hun afhankelijkheid voornamelijk problemen op lange termijn. Terwijl een minieme groep zich zal verrijken op de kap van velen.

De terreur van (goud)mijnbouw heeft namelijk de meeste verschrikkelijke impact op lokaal niveau.

Wat houdt goudmijnbouw precies in

De mijnbouwsector neemt 10 procent van het wereldwijde energiegebruik voor zijn rekening. De productie van één gouden ring gaat samen met 40.000 tot 120.000 liter zoetwaterverbruik, nodig voor het spoelen van de erts en de koeling van zware machines. Goudmijnbouw is hiermee de meest waterverbruikende mijnbouwvariant. Wanneer mijnbouw plaatsvindt in regio's die reeds met een tekort aan water kampen, kan dit resulteren in een kritische daling van het grondwaterpeil, met verzilting als gevolg. Bij dit verschijnsel wordt de bodem langzaam zouter, omdat de afvoer van zout onvoldoende functioneert. Landbouwgronden zijn hierdoor minder of niet meer geschikt om gewassen te verbouwen. Gemeenschappen rondom de mijn kunnen vervolgens niet meer leunen op hun eigen voedselvoorziening en zullen hun handelswaar verliezen. Dit is desastreus voor traditionele gemeenschappen die haast volledig van landbouw afhankelijk zijn.

Huidige methodes van grootschalige mijnbouw-exploitaties hebben allen iets gemeen, namelijk de zware vervuiling die zij achterlaten. Er komen onder meer vele zware metalen en chemicaliën vrij in de omringende ecosystemen.

Cyanide wordt gebruikt om het goud van het losgehaalde erts te scheiden en komt daarna in het leefmilieu terecht. Niet alleen goud komt los uit de erts. Ook andere metalen zoals lood en arseen komen in het water terecht.

In sommige gevallen treedt er zure drainage op. Dit gebeurt wanneer er sulfaten in de rotsen aanwezig zijn, die zich na blootstelling aan de atmosfeer onverminderd binden aan de in de rotsen aanwezige metalen. Het resultaat is een zure oplossing in het grond- en oppervlaktewater die het hele ecosysteem in groot gevaar brengt. Het leven in rivieren wordt verwoest, oogsten zijn niet meer te vertrouwen en vele gezondheidsproblemen treden op. Bij de lokale bevolking komen haaruitval, huidaan- doeningen, stuiptrekkingen, ademhalingsproblemen, verstoord hartritme, kanker, longaandoeningen, verhoogd arseen en lood in het bloed voor. Zure drainage manifesteert zich op lange termijn. In Groot Brittannië zijn bijvoorbeeld nog oude mijnbouw sites van de Romeinen te vinden, waar de effecten van zure drainage nog steeds meetbaar zijn.

Ook kleinschalige en artisanale mijnbouw laat zien een enorme vervuiler te zijn. Het is dan ook niet verwonderlijk dat onderzoek van het Blacksmith Institute en het Zwitserse Groene kruis (2011) mijnbouw aanduidt als verantwoordelijk voor vier van de tien grootste vormen van toxische vervuiling. Kleinschalige mijnbouw zou verantwoordelijk zijn voor één derde van het kwik dat in het milieu vrijkomt. Tien tot twintig miljoen mijnwerkers zijn werkzaam met kwik op doorgaans onverantwoordelijke wijze, die hun eigen gezondheid aan levensbedreigende risico's blootstelt.

De goudmijnbouw in Latijns-Amerika bouwt geen stabiele economie op, noch draagt ze aanzienlijk bij aan 'ontwikkeling'. Integendeel, landen die hun economie grotendeels op mijnbouw baseren, creëren door hun afhankelijkheid problemen op lange termijn. Terwijl een minieme groep zich verrijkt over de rug van velen: de terreur van mijnbouw heeft immers de meeste verschrikkelijke impact op lokaal niveau.

Getroffen bevolking

Binnen en buiten Latijns-Amerika begeven mijnbouwbedrijven zich graag in structuren van corruptie die gefaciliteerd zijn door zwakke overheden. Met steekpenningen, doofpotten en afgezwakte milieुरapporten proberen zij hun mijnbouwprojecten te legitimeren. Kritiek en rapporten over mensenrechtenschendingen, milieuvervuiling en illegitimiteit worden hiermee gecounterd.

Mijnbouwmultinationals begaan een van hun eerste grote fouten als zij falen de betrokken bevolking van tevoren te raadplegen en te betrekken in het gehele proces. Volgens Conventie 169 van de Internationale Arbeidsorganisatie (IAO) moet de lokale inheemse bevolking geraadpleegd worden voordat een mijnbouwproject van start kan gaan. Dit is meteen een van de grote kritieken op mijnbouwmultinationals: deze

Wetende dat de meeste gemeenschappen nooit akkoord zullen gaan met een verwoestende mijnbouwexploitatie in hun streek, wordt het proces van consultatie overgeslagen, gemanipuleerd of moedwillig gesaboteerd.

raadpleging gebeurt namelijk nauwelijks. Lokale gemeenschappen hebben het recht om te beslissen wat hun eigen prioriteiten voor ontwikkeling zijn. Het zijn immers hun levens, terreinen, culturen en instituten die door globalisering worden bedreigd. Via Conventie 169 wordt getracht inheemse bevolkingsgroepen controle te laten behouden over hun eigen economische, sociale en culturele ontwikkeling. Wetende dat de meeste gemeenschappen nooit akkoord zullen gaan met een verwoestende

mijnbouwexploitatie in hun streek, wordt het proces van consultatie overgeslagen, gemanipuleerd of moedwillig gesaboteerd. De verdeel- en heersstrategieën zijn dan al ingezet. Op lokaal niveau moet er echter nog fysieke ruimte voor een mijn gemaakt worden.

Een goudmijn neemt enorm veel ruimte in beslag. Een enkele krater kan soms al kilometers breed zijn en honderden meters diep. Voor het operationele terrein eromheen, is vaak de plaats van enkele dorpen nodig. Meestal is onbekend hoeveel (tientallen) kilometers er nog eens tunnels gegraven worden. Doordat er met zware explosieven te werk gegaan wordt, ontstaan er hevige aardschokken die de huizen van de nabije bevolking onbewoonbaar maken.

Het is best imposant om een dergelijke openpit-mijn te zien. Aan de nabije kale en dorre berghellingen is goed af te leiden hoe de mijn, met het onttrekken van grote hoeveelheden grondwater, ontbossing en bodemerosie in de hand werkt. Mensen die in de buurt wonen en te lijden hebben onder milieu-, sociale en gezondheidsproblemen, worden ook nog eens dagelijks geconfronteerd met de imponerende visuele aanwezigheid van de mijn. Vele gemeenschappen die generaties lang – zij het niet eeuwenlang – op deze terreinen leven, moeten plaatsmaken voor deze ontginningen. De gronden waarvan zij voor hun levensonderhoud afhankelijk zijn, blijken een grote rijkdom te bevatten. Een rijkdom op grote dieptes, waarvan lokaal doorgaans niemand weet heeft. Vaak worden zij met geweld en intimidatie van hun gronden verdreven. Soms worden de inwoners ook voor spotprijzen ‘uitgekocht’. Dit is de enige financiële tegemoetkoming die zij van hun immens waardevolle terreinen zullen terugzien. Een principekeuze, die men overigens vaak genoeg om historische en principiële redenen niet wil maken. Vaak wordt een dermate onleefbare situatie gecreëerd, dat uitwijken de enige optie is.

Niet voor Diodora Antonia Hernandez Cinto, die nog steeds op de rand van de Marlin mijn in San Miguel Ixtahuacán, Guatemala woont. Na jaren onder bedreiging

en druk te hebben gestaan, werd ze in 2010 in het hoofd geschoten en voor dood achtergelaten. De beruchte Marlinmijn is in handen van Montana, een dochteronderneming van het Canadese Goldcorp. De daders werden geïdentificeerd en opgepakt om vervolgens weer vrijgelaten te worden. Diodora overleefde de aanslag en blijft zich moedig verzetten tegen de verkoop van haar land aan de mijn. Dit geval is geen uitzondering: wereldwijd maken mijnbouwmultinationals zich schuldig aan intimidatie, fysieke en mentale bedreiging, geweld en doodslag, met het doel de bevolking onder de duim te houden. Families die hun grond niet verkopen, worden continu geterroriseerd ofwel genegeerd doordat er simpelweg begonnen wordt met boringen.

Wie nu de website van een mijnbouwmultinational bezoekt, krijgt een heel ander beeld voorgeschoteld. De beeldvorming met goedlachse mijnwerkers, kinderen met boeken en tevreden boeren, geeft een zeer vertekende weergave van de werkelijkheid. Onder het mom van ontwikkeling bouwen mijnbouwmultinationals schooltjes, gezondheidsklinieken, sportveldjes enzovoort. Het beeld dat de propaganda hier geeft, zegt misschien nog wel het meest over de verdeel- en heersstrategieën van een mijnbouwmultinational. De inspanningen voor de

lokale bevolking en zogenaamde extra welvaart worden sterk benadrukt. De 'cadeautjes' die de mijn geeft, stellen slechts een fractie van de winsten van de exploitatie voor.

Het is een tactiek om de bevolking, die niet geconsulteerd is en vaak nog niets merkt van de al opkomende negatieve milieu- en gezondheidsimpact, aan het twijfelen te brengen en de eensgezindheid van een mogelijk bestaand verzet weg te nemen. Vooral in achterstandsgebieden is de bevolking door gebrekkige voorlichting vaak niet op de hoogte van haar rechten en de effecten van goudmijnbouw. Mijnbouwmultinationals spelen hier al vroeg op in en weten dat schooltjes en gezondheidscentra belangrijke hulpbronnen voor gemarginaliseerde streken zijn. Voorstanders worden door de 'goodwill' meegetrokken en zien dat de onontkoombare 'vooruitgang' haar intrede heeft gedaan. Er is natuurlijk enige economische vooruitgang door de hoge lonen voor enkelen, en gezondheidscentra en schooltjes zijn absoluut van essentieel belang. Maar niet als de lesstof door een buitenlandse multinational bepaald wordt en klinieken de oorzaak van nieuwe gezondheidsproblemen, veroorzaakt door de mijnbouw, niet mogen erkennen.

Dat een mijnbouwmultinational überhaupt in deze zaken investeert, geeft vaak al aan in welke mate de staat haar taken verzaakt en schittert door afwezigheid in het nemen van belangrijke verantwoordelijkheden. De ontstane sociale, milieu- en gezondheidsproblematiek zal meer structureel van aard zijn dan de duur van een exploitatie zelf. Toch is het voor vele betrokkenen moeilijk om te oordelen. Mijnbouw staat vaak synoniem voor de intrede van globalisering in een streek, een haast onvermijdelijk proces dat onherroepelijk weer nieuwe voor- en tegenstanders vormt. Het is dan ook niet verwonderlijk dat verzetsbewegingen ook van het lokale naar het globale niveau willen.

Wie nu de website van een mijnbouwmultinational eens bezoekt, krijgt een ander beeld voorgeschoteld: dat van goedlachse mijnwerkers, kinderen met boeken en tevreden boeren, wat een zeer vertekende weergave van de werkelijkheid is.

Karakteristiek protest

Geografisch gezien is goudmijnbouw, zoals eerder vermeld, veelal terug te vinden in inheems gebied. Geruchten dat mijnbouwbedrijven gemarginaliseerde regio's moedwillig uitkiezen voor hun exploitaties, kunnen niet bewezen worden, maar zijn niet onbekend. Wel moeten de bevolkingsgroepen in deze posities alternatieve verzetsmanieren aanroepen om te overleven.

De betrokken bevolking die haar essentiële hulpbronnen verwoest ziet worden, zit opgescheept met een disproportionele machtsverhouding ten opzichte van multinationals die vaak in samenwerking met lokale en nationale overheidsinstellingen te werk gaan.

De gemarginaliseerde en traditionele bevolkingsgroepen hebben vaak niet de capaciteiten en faciliteiten om een juridische strijd te beginnen. Zij moeten alternatieve overlevingsstrategieën aanwenden om hun belangen te behartigen. Vergeet niet: de besproken gemeenschappen worden bedreigd in hun eerste levensbehoeften zoals water, gezondheid en huisvesting.

In 2010 was te zien hoe duizenden werknemers van de Grasbergmijn in West-Papua (Indonesië) staakten vanwege de slechte omstandigheden en mensenrechtenschendingen. Enkele demonstranten lieten het leven door politiegeweld. Tribale leiders spraken hun misnoegen uit over het bedrijf dat tegen eigen beloften in, niks van de opbrengsten met de lokale gemeenschappen deelde.

De Peruaanse Andes-regio Cajamarca is momenteel ook het toneel van groot-schalige protesten. Duizenden boeren laten zich gezamenlijk horen tegen het groot-schalige project Minas Conga, dat deel uitmaakt van de tweede grootste goudader van de wereld: Yanacocha. Voor dit project zullen vier natuurlijke bergmeren vernietigd worden. Meren die aan de oorsprong liggen van 600 voor de lokale bevolking essentiële waterbronnen. In Cajamarca ligt 47,3 procent van het grondgebied onder concessie.

Deze massale protestacties haalden internationaal het nieuws, waar de minder georganiseerde strijd tegen mijnbouwmultinationals faalt in het halen van de zo nodige internationale pers aandacht - lees: druk.

Dit activisme is volgens Martinez-Alier (2002) niet te vergelijken met *justice movements* die zich op macroniveau manifesteren. Zij beschikken doorgaans over relevante kennis en hulpmiddelen om zich sterk te maken voor hun gekozen doelstellingen. De activistische groeperingen van gemeenschappen die zich aan de slachtofferkant van een conflict bevinden, kunnen niet louter als milieu- of mensenrechtenactivisten afgeschilderd worden. Zij bevinden zich in een strijd voor het behoud van hun essentiële hulpbronnen en wenden eigen overlevingsstrategieën aan.

Binnen wetenschappelijk debatten wordt dit *environmentalism of the poor* gezien als ineffectief, omdat het een mismatch heeft met gangbare vormen van activisme voor duurzame ontwikkeling. Martinez-Alier argumenteert echter terecht dat dit een alternatieve manier is om de negatieve impact van globalisering op lokaal niveau tegen te gaan. Waarom zouden verzetsbewegingen vreedzaam handelen in een conflict dat voortkomt uit een consumptiebehoefte uit het Westen en hun essentiële hulpbronnen bedreigt?

In realiteit is het op lange termijn natuurlijk weinig effectief wanneer bij een protestactie technisch materiaal van de mijn onbruikbaar gemaakt wordt, of de toegangswegen geblokkeerd worden. Ondanks dat er regelmatig pers aandacht voor dit soort gebeurtenissen is, heeft de slachtoffergroep hier weinig aan. Pers aandacht

mag misschien een morele steun zijn voor de lokale bevolking die snakt naar de erkenning van hun situatie, in realiteit is het uitermate pijnlijk dat de problematiek internationaal bekend is en er vaak geen substantiële hulp geboden kan worden, noch van de eigen staat, noch van internationaal gezaghebbende instituten.

Rol van het Noorden

We hebben gekeken naar de impact van goudmijnbouw. Hier hoort natuurlijk een verantwoordelijkheid bij die direct op het bord van de mijnbouwmultinationals gelegd kan worden.

Maar als we gaan kijken voor wie goud ontgonnen wordt, komt de verantwoordelijkheid ineens akelig dichtbij. De consument heeft een grote rol in de uitputting van de wereldgoudvoorraden. We gebruiken goud in allerlei vormen als juwelen, industriële toepassingen en als investeringsmiddel.

Dit is niet vreemd. Goud is door haar schaarste, glans en uitstraling altijd al een symbool van weelde en status geweest. Haast niemand weet echter dat één gouden ring voor een afvalproductie van tussen de 20 en 60 ton zorgt. Iets meer dan de helft van de wereldwijde vraag naar goud komt voort uit juwelen; een luxeproduct. China en India nemen hiervan de helft voor hun rekening (een percentage dat stijgt wanneer de traditionele festivalseizoenen in Azië plaatsvinden).

België nam in Europa in 2009 de 6de plek in beslag qua goudimport en de import van gouden juwelen. Interessant hierbij is dat België binnen de EU het hoogste importpercentage heeft van goud uit ontwikkelingslanden (52%).

Wereldwijd wordt ruim een derde van de vraag naar goud bepaald door de investeringswereld. Het investeringsdiscours in goud is deels gebaseerd op imago en mythe. Dit imago is bepalend voor de huidige rol van goud in de financiële wereld. Goud wordt vaak als een van de meest veilige investeringen gezien, waardoor er onvoorstelbaar grote hoeveelheden goud passief in banken liggen zodat onze economieën een veilige reserve hebben om op terug te vallen in mindere tijden.

De Belgische centrale bank bezat in 2010 een goudvoorraad van 227 ton. De vraag is wat er in het Zuiden is aangericht om dit appeltje voor de dorst op te bouwen?

De goudprijs is de afgelopen tien jaar als een raket de lucht in gestegen. Nu de kosten van de ontginning nagenoeg gelijk blijven, strijken de mijnbedrijven grote winsten op. Investeren in goud en goudmijnbouw blijkt het afgelopen decennium een van de beste investeringen. Dit was ook het geval in de jaren 80 wanneer de goudprijs sterk steeg, maar teleurgestelde beleggers zagen dat de goudprijs na een daling zo'n 25 jaar op gelijk niveau bleef steken.

Verder is goud makkelijk te bewerken, corrosievrij en een uiterst betrouwbare en efficiënte geleider. Hierdoor zijn in een groot deel van alle elektronische apparatuur – van transistors tot mobiele telefoons en van airbags tot satellietonderdelen – gouden compartimenten te vinden.

Hoewel het goudgehalte per product laag is, zijn de absolute hoeveelheden verwerkt goud in elektronische toepassingen enorm hoog. Van 200 gsm's kan bijvoorbeeld alweer een gouden ring gemaakt worden. Nu de industriële sector al voor 12 procent de wereldwijde vraag naar goud bepaalt, is het gebruik van goud in technologie de afgelopen twee decennia sterk toegenomen. Zolang een geschikt substituu

afwezig is, blijft er een groeiende vraag naar het schaarse goud. Alternatieven voor het huidig goudgebruik zijn daarom niet alleen voor de benadeelde bevolking in het Zuiden nodig, voor het Noorden zal hiermee de afhankelijkheid van mijnbouw verminderen.

Alternatieven voor 'klassiek' goudgebruik

Wanneer we spreken over alternatieven voor ontverantwoord ontgonnen goud, hebben we het over verantwoord ontgonnen goud. De grootschalige dagmijnbouw is al enige tijd aan een opmars bezig. Het is de meest kapitaalintensieve exploitatiemanier in vergelijking met kleinschalige en artisanale mijnbouw. Door de grote winsten die de stijgende goudprijs aanbiedt, wordt de dure, tijdrovende en qua infrastructuur complexe voorbereidingsperiode met liefde door multinationals doorlopen. Dagmijnbouw gaat hand in hand met grootschalig gebruik van chemicaliën zoals cyanide. Voor deze gangbare methoden zijn in theorie en praktijk minder schadelijke methoden voorhanden. Alleen zijn die nog niet gereed voor grootschalige implementatie. Electrochemische reactoren zouden het antwoord bieden, als duurzamere methode. De toekomst zal uitwijzen hoe geschikt deze methode zal zijn.

Op kleinschalig niveau bestaan er wel 'duurzame' goudmijnen, er zijn zelfs al 'ethische' gouden sierraden op de markt. Verschillende initiatieven focussen zich op het labelen oftewel certificeren van een mijn. Daar goud in tegenstelling tot bijvoorbeeld diamanten, wel omgesmolten en gemengd kan worden, kan dit edelmetaal niet, maar een mijn wel gecertificeerd of gelabeld worden. Eisen waar bijvoorbeeld aan voldaan moet worden, situeren zich op ecologisch en sociaal vlak: het respecteren van mensenrechten, volksraadplegingen en informeren van de lokale bevolking, correcte arbeidsomstandigheden, géén onteigening, eerlijke prijs voor het ontgonnen goud, winsten ten goede van de streek, geen gebruik van cyanide en kwik enzovoort.

Initiatieven uit de conventionele sector komen bijvoorbeeld van het ICMM (*International Council on Mining and Metals*), de RJC (*Responsible Jewellery Council*) en het IRMA (*Initiative for Responsible Mining Assurance*), die het middenveld betrekken om een onafhankelijk controlesysteem op te zetten. Het belang van regelmatige én onafhankelijke controles op deze mijnbouwprojecten, valt niet genoeg te benadrukken.

Het gevaar van greenwashing is niet te onderschatten. De term knipoogt naar het witwassen van geld door criminele organisaties. Bij greenwashing wordt ontgonnen goud met een groen label bestempeld, om vervolgens met een duurzaam imago te vermarkten, terwijl de ontginning zich in realiteit laat kenmerken door grove schendingen.

Om een voorbeeld te geven: de Love, Earth-juwelenlijn van supermarktgigant Walmart brengt 'groene' juwelen op de markt. Juwelen die vervaardigd zijn in fabrieken met erbarmelijke arbeidscondities in Bolivia en gemaakt van goud uit mijnen in Utah en Nevada, zonder de lokale bevolking te consulteren. Deze zijn verantwoordelijk voor zure drainage, kwikvervuiling en vervuiling van een van de grootste grondwaterbronnen ter wereld.

Een veelgehoord initiatief dat tot nog toe dient als schoolvoorbeeld van hoe het wel zou kunnen, is de Fairtrade-Fairminedstandaard (FT-FM) van ARM-FLO (*Association for Responsible Mining-Fairtrade Labeling Organisation*). De standaard met richtlijnen

rondom de begrippen milieu, sociaal, werk en economie bracht begin 2011 de eerste ARM-FLO juwelen op de markt die gesmeed zijn van goud uit gecertificeerde mijnbouw.

Punt van kritiek is echter dat het gebruik van kleine hoeveelheden kwik en cyanide op verantwoorde wijze nog wel wordt toegestaan. Hiermee wordt een principiële toegift gedaan aan kleinschalige mijnbouw, waar 95 procent van hen kwik en cyanide gebruikt. Dit bemoeilijkt het controlesysteem op hoeveelheden kwik en cyanide die daadwerkelijk worden gebruikt.

De Oro Verde-mijn in de Colombiaanse regio Chocó is het paradepaardje van ARM-FLO. Midden in de Colombiaanse jungle wordt het goud op artisanale wijze zonder kwik of cyanide ontgonnen, door de lokale bevolking die een historische en culturele band met eigen goudontginning heeft. Dit is mogelijk doordat het goud zich in zachte klei bevindt, in tegenstelling tot de harde erts waarin goud zich vaak bevindt. Zij krijgen een bonus voor hun duurzame ontginningsmethode, bovenop 95 procent van de marktprijs van goud. Die prijs wordt hen, in tegenstelling tot miljoenen artisanale goudmijners ter wereld, wél gegarandeerd.

Potentieel genoeg voor urban mining: het herwinnen van zeldzame of kostbare metalen uit afgedankte elektronica en apparatuur.

Een ander alternatief, momenteel zeer actueel in België, is het recycleren van goud uit bestaande producten. In 2010 was 62 procent van het nieuwe goud op de markt afkomstig van mijnbouw en 38 procent van recyclage. Op de Belgische markt werd in 2005 nog 1,6 ton rerecycleerd. Dit aandeel steeg sterk tot 10,2 ton in 2010. Waar juweliers al geruime tijd bezig zijn met het inzamelen, hersmelten en verwerken van oude gouden juwelen, valt er vooral met elektronica nog winst te boeken.

Afvaltransporten met elektronica in de richting van Afrika en Azië bevatten een enorm potentieel aan metalen. Op deze bestemmingen, wordt e-waste vaak op onverantwoorde wijze met een laag rendement gerecycleerd. Bij het handmatig recycleren komen giftige metaaldampen vrij met desastreuze gezondheidseffecten. Volgens technologiefederatie Agoria wordt nauwelijks 1 procent van de afvalstroom in de haven van Antwerpen gecontroleerd, waar 40 procent van de gecontroleerde afvaltransporten uit België illegaal zijn. Nu België wel de expertise heeft om hoogtechnologische materialen te recycleren, verdwijnt een enorm potentieel aan cruciale grondstoffen.

Bij zogenaamde urban mining – het herwinnen van zeldzame of kostbare metalen uit afgedankte elektronica en apparatuur - is het afval van vandaag de grondstof van de toekomst. Europa consumeerde in 2010 10 procent van de totale goudvraag en is qua grondstoffen het armste continent. Europa is hierdoor afhankelijk van de import van steeds schaarser wordende metalen uit andere continenten. Niet goed voor de concurrentiepositie. Latijns-Amerika en de Caraïben, die meer dan 25 procent van alle bossen ter wereld bezitten en waar meer dan 40 procent van de biodiversiteit te vinden is, verzorgen 20 procent van de wereldwijde nieuwe goudproductie. De urban mining-trend heeft een enorm potentieel en kan de druk op waardevolle ecosystemen doen afnemen.

Het potentieel wordt duidelijk wanneer UMICORE pronkt met data dat zij 300 gram goud uit een ton gsm's halen terwijl één ton gouderts slechts 5 gram goud oplevert. Desondanks zijn wereldwijd maar 0,1 miljard van de 7,2 miljard verkochte gsm's gerecycleerd, er zijn er echter nog 4 miljard in gebruik. Potentieel genoeg, de uitdaging is dus om een hoger percentage elektronisch afval te recycleren.

Politiek aan zet

De mogelijke alternatieven voor klassiek goudgebruik klinken mooi op papier. Nu de mijnbouwindustrie echter recordomzetten maakt, heeft de politiek een belangrijke taak bij de implementering en naleving hiervan.

De realiteit leert dat supranationale, nationale en lokale wetgevingen in veel gevallen niet volstaan of afwezig zijn betreffende het vraagstuk van de mijnbouwproblematiek. De potentie van urban mining blijkt wel aantrekkelijker. Maar vooralsnog zijn er onvoldoende controlemechanismen op de (illegale) uitvoer van e-waste

en wordt er onvoldoende gestimuleerd of verplicht tot recycling. De Europese Commissie wil met de WEEE (Waste Electrical and Electronic Equipment) richtlijnen geven ter stimulering van recycling van het elektronische afval per lidstaat.

Het is echter tekenend dat dit initiatief nog niet bindend genoeg is om aan de eigen richtlijnen te voldoen. Nog steeds wordt met ongeveer tweederde het merendeel van de e-waste niet correct ingezameld en behandeld; dit belandt onder meer in vuilnisbelten of buiten de EU-grenzen om onder erbarmelijke arbeidsomstandigheden gerecycleerd te worden.

Nog steeds wordt het merendeel van de e-waste niet correct ingezameld en behandeld; dit belandt onder meer in vuilnisbelten of buiten de EU-grenzen om onder erbarmelijke arbeidsomstandigheden gerecycleerd te worden.

nisbelten of buiten de EU-grenzen om onder erbarmelijke arbeidsomstandigheden gerecycleerd te worden.

De EU nam ook het Raw Materials Initiative dat bestaat uit drie pijlers:

1. toegang verzekeren tot grondstoffen van internationale markten onder dezelfde condities als de industriële concurrentie,
2. een juist raamwerk opstellen van voorwaarden waarin de EU een duurzame stroom materialen van eigen bronnen kan garanderen,
3. in het algemeen resource efficiency en recyclage promoten om de afhankelijkheid van primaire grondstoffen en import te verminderen. In werkelijkheid wil Europa in haar gulzigheid zoveel mogelijk kritische grondstoffen voor zichzelf veiligstellen in een dulle race naar de bronnen hiervan. In samenwerking met (bilaterale) vrijhandelsakkoorden permitteert Europa haar bedrijven een relatief vrije wandelgang naar het globale Zuiden. Het veiligstellen van de toevoer van grondstoffen past meer bij een commerciële-kapitalistische strategie in plaats van één die een meer duurzame toevoer voorop stelt. Hiermee legitimeert Europa een race to the bottom. Gezagsorganen hebben vaak duurzame handel in hun beleid opgenomen. In de praktijk wordt echter nog al te vaak voorrang gegeven aan het veiligstellen van schaarse grondstoffen, ongeacht de achtergrondinformatie betreffende ontginningsvoorwaarden.

Zo'n publiekelijk overduidelijke steun als de Canadese overheid aan de mijnbouwsector gaf, is echter in Europa nog ongekend. Het Canadese parlement stemde in oktober 2010 tegen de Bill C-300, *The Corporate Accountability of Mining, Oil or Gas in Developing Countries Act*. Hiermee werd voorkomen dat Canadese mijnbouwbedrijven, gesteund door publieke financiële middelen, verantwoordelijk gesteld kunnen worden voor schendingen van mensenrechten en milieuverontreinigingen in het buitenland.

Bedrijven met het hoofdkantoor in Canada hebben 75 procent van de wereldwijde mijnbouwexploitaties in hun handen. Volgens de commissie Prospectors and Developers Association of Canada zijn Canadese bedrijven schuldig aan de ergste schendingen op internationaal vlak. Het voorstel werd met 140 tegen 134 weggestemd.

Besluit

Tijdens de kolonisering bleven Spaanse galeien heen en weer varen om edelmetalen en andere buitgemaakte goederen terug naar Spanje te vervoeren. Schattingen geven weer dat wellicht een derde van de schepen de terugkeer niet voltooide. De hebberigheid en onderschatting van het gewicht van goud op zee en de zware weercondities waar de Spanjaarden op de overtocht mee te maken kregen, zorgden voor dodelijke risico's.

In samenwerking met (bilaterale) vrij-handelsakkoorden permitteert Europa haar bedrijven een relatief vrije wandelgang naar het globale Zuiden, met als doel het veiligstellen van de toevoer van grondstoffen.

De risico's van de huidige mijnbouwexploitaties liggen slechts voor een klein gedeelte bij de exploitateurs. Het zijn de lokale gemeenschappen en ecosystemen die bedreigd worden door het extractivisme vanuit de hebberige wens tot luxeconsumptie en hoge winstmarges van multinationals uit het Noorden.

Met onze huidige kennis zijn er alternatieve mogelijkheden voor de klassieke vormen van verwoestende mijnbouwexploitaties die wij in het Zuiden manifesteren. Toch ontbreekt het ons aan verplichtend beleid.

Latijns-Amerikaanse landen versoepelden hun handelsbeleid en belastingklimaat voor multinationals, met de hoop een stimulans aan hun economie te geven. Hiermee brachten zij zichzelf alleen maar in diskrediet en zorgden ervoor dat de meest kwetsbare bevolkingsgroepen het slachtoffer werden van een van de meest verwoestende industrieën.

Het is deze geschiedenis waarvan geleerd moet worden.

De weerstand van vele regeringen in mijnbouwontvangende landen om iets aan de problematiek te doen, wordt gedeeld door de weerstand van bijvoorbeeld de Canadese regering, om hun eigen bedrijven ter verantwoording te roepen. Er blijven zich continu nieuwe gevallen aandienen van landen die een injectie met 'ontwikkeling' accepteren en de dreiging van de eigen grondstoffenvloek negeren. Nu de problematiek bekend is, blijft het hopen op genoeg actie/reactie, om te voorkomen dat er nog veel meer ecosystemen en gemeenschappen worden verwoest voordat de wereldwijde goudvoorraden zijn uitgeput.

Bio

Bram Ebus is werkzaam voor CATAPA. Na zijn studie Culturele Antropologie verrichtte hij in Guatemala een veldonderzoek over het aanwezige inheems verzet tegen een mijnbouwmultinational.

Momenteel voert CATAPA samen met Ecolife en Netwerk Bewust Verbruiken een sensibiliseringscampagne over de impact van goudontwinning op het Zuiden en de rol van het Noorden in deze problematiek.

In de GOUD:EERLIJK?-campagne willen we essentiële actie ondernemen tegen onnodig en onverantwoorde goudontginning en -gebruik. Deze campagne focust op goud. Goud is echter maar één voorbeeld van alle edelmetalen en mineralen die destructieve mijnbouw aantrekt. We willen met alle betrokken sectoren en stakeholders op zoek gaan naar constructieve, vreedzame uitwegen en oplossingen voor deze problematiek. We focussen op de bescherming van de ecosystemen, rechten en eigenheid van lokale gemeenschappen in het Zuiden, die het slachtoffer werden van de vestiging van (multi) nationale mijnbouwbedrijven in hun regio.

Eindnoten

- 1 Enquêtes door CATAPA uitgevoerd ter voorbereiding van de GOUD:EERLIJK? Campagne
- 2 Zie: <http://www.nodirtygold.org/home.cfm>
- 3 Blinkt alle Goud? Mijnbouw, Ecologie en Mensenrechten. MO* paper, nummer 23 – september 2008
- 4 The World's Worst Toxic Pollution Problems – Report 2011, Blacksmith institute & Green Cross
- 5 Zie: http://cooperaccion.org.pe/index.php?option=com_igallery&view=gallery&id=18&Itemid=113
- 6 Martinez-Alier, The environmentalism of the poor. A report for UNRISD for the WSSD, University of Witswatersrand, 30 August 2002
- 7 GFMS Gold Survey, 2011
- 8 BTC, European and Belgian Market for (Sustainable) Gold, 2011
- 9 GFMS Gold Survey, 2011
- 10 Zie: <http://www.nbb.be/belgostat>
- 11 GFMS Gold Survey, 2011
- 12 GFMS Gold Survey, 2011
- 13 BTC, European and Belgian Market for (Sustainable) Gold, 2011
- 14 GFMS Gold Survey, 2011
- 15 Zie: <http://www.preciousmetals.umicore.com>
- 16 Zie: http://ec.europa.eu/environment/waste/weee/index_en.htm